

Małgorzata Dągiel

<https://doi.org/10.26881/pwe.2018.43.11>

ORCID: 0000-0003-0262-0556

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
mdag@uwm.edu.pl

Małgorzata Kowalik-Olubińska

ORCID: 0000-0001-9687-9862

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
malgorzata.olubinska@uwm.edu.pl

Bycie dziecka w Polsce „dobrej zmiany” – między Konwencją o Prawach Dziecka a rzeczywistością

*Dziecko – człowiek w życiu społecznym – musi stać się celem,
któremu rodzina, placówki opiekuńczo-wychowawcze, socjalne,
państwo z całym swoim aparatem, instytucje społeczne
będą służyć w osobowym spełnianiu się jego człowieczeństwa.*

S.L. Stadniczeńko

Summary

Being of the child in Poland at a time of ‘good change’ – between the Convention on the Rights of the Child and reality

The aim of the authors is to show the situation of the child in contemporary Poland at a time of a policy of ‘good change’ viewed through the lens of children’s rights guaranteed by the Convention on the Rights of the Child. The authors analysed a discourse of the Ombudsmen for Children’s interventions in order to reconstruct the image of *being* of the child in a new socio-political reality in Poland. The analysis shows the disagreement between the assumptions of the pro-family state policy and the situation of the child in Poland. Concern about child welfare presented by the governmental authorities is apparent and insufficient, which adversely affects children’s well-being and the quality of their lives.

Keywords: childhood, Convention on the Rights of the Child, Ombudsmen for Children, socio-political context of being the child, discourse

Słowa kluczowe: dzieciństwo, Konwencja o Prawach Dziecka, Rzecznik Praw Dziecka, kontekst społeczno-polityczny bycia dzieckiem, dyskurs

Wprowadzenie

Za przełomowy moment w zakresie przyznawania praw dzieciom uznaje się Wielką Rewolucję Francuską, kiedy głosząno ideę wolności jako prawa osoby a jednocześnie uznano, że dzieci muszą mieć swoje prawa i odpowiedzialność za ich ochronę spoczywa na rodzicach. W XIX wieku uznano dzieci za obiekt szczególnej ochrony i zalecano utworzenie katalogu przynależnych im praw (Matysiuk, Rosa 2011; Pospiszyl 2013). W następnym wieku E. Key (1928) postulowała zrównanie praw wszystkich dzieci do życia i swobodnego rozwoju, natomiast J. Korczak (1993) stawiał tezę, że *dzieci nie stają się ludźmi jutro, są nimi dzisiaj*, i głosił konieczność uznania ich prawa do bycia traktowanymi poważnie, z czułością i szacunkiem. Dyskurs praw dziecka znalazł wsparcie w wyłaniających się w połowie XX wieku interpretatywnych i interakcyjnych podejść do rozumienia życia codziennego, które przyczyniły się do krytyki strukturalno-funkcjonalistycznego ujmowania roli jednostki w strukturze społecznej. Ponadto ruch wyzwolenia dzieci zakwestionował podporządkowaną pozycję dzieci w społeczeństwie i ich nieobecność w przestrzeni publicznej (Kowalik-Olubińska 2015).

Idea praw dziecka znalazła w historii odzwierciedlenie w różnych rozwiązaniach legislacyjnych. Jednym z istotnych osiągnięć było przyjęcie w 1924 r. przez Zgromadzenie Ogólne Ligi Narodów Deklaracji Praw Dziecka, zwanej Deklaracją Genewską. Kolejnym było proklamowanie Deklaracji Praw Dziecka (1959), rozszerzającej ustalenia Deklaracji Genewskiej. Za najważniejsze osiągnięcie w omawianym zakresie uznaje się uchwalenie **Konwencji o Prawach Dziecka** (1989).

Możliwość korzystania przez dzieci z przyznanych im praw, a zatem i dziecięce *bycie w świecie* jest zakorzenione w miejscu i czasie, wiąże się z określonym kontekstem polityczno-społeczno-kulturowym. Wprowadzane przez rządzących zmiany w funkcjonowaniu państwa przekształcają warunki życia dzieci, modyfikują sposób i zakres realizacji ich praw, wpływając tym samym na jakość codziennego życia dzieci, ich dobrostan i sytuację psychospołeczną. W artykule zmierzamy w związku z tym do ukazania sytuacji dziecka we współczesnej Polsce przez pryzmat stanu przestrzegania jego praw. Nasze badania sytuujemy w rzeczywistości społeczno-politycznej umownie nazywanej przez rządzących „dobrą zmianą”, powstałej pod koniec 2015 r. po przejściu władzy przez partię Prawo i Sprawiedliwość.

W dalszej części artykułu odwołujemy się w pierwszej kolejności do Konwencji o Prawach Dziecka, by ukazać modelowy sposób kreowania przez jej twórców dziecięcego *bycia* w świecie. Następnie dokonujemy analizy dyskursu wystąpień generalnych Rzecznika Praw Dziecka w celu zrekonstruowania zawartego w nim obrazu *bycia* dziecka w nowej rzeczywistości społeczno-politycznej w Polsce.

Kreacja współczesnego dzieciństwa w Konwencji o Prawach Dziecka

Konwencja o Prawach Dziecka, ten „fundamentalny akt prawny dotyczący praw dzieci” (Stadniczeńko 2015), opracowany przy aktywnym udziale Polaków i państwa polskiego,

jest dokumentem szczególnym. Stanowiąc integralną część ogólnego systemu praw człowieka, łączy „prawa obywatelskie i polityczne z prawami gospodarczymi, społecznymi i kulturalnymi, czyniąc je nierozdzielnymi i nie wprowadzając żadnych rozróżnień co do ich ważności” (Verhellen 2006: 184). Konwencja **przyznaje dzieciom status osób**, którym przysługują prawa przynależne człowiekowi, uznaje je za **podmiot praw**, a nie jedynie odbiorców działań ochronnych ze strony dorosłych: „Podmiotowość stanowi najgłębszą istotę praw człowieka, które stają się w rezultacie przedmiotem ochrony wyłącznie dla samego człowieka z uwagi na jego godność osobową” (Stadniczenko 2015: 48). Teza ta znajduje odzwierciedlenie w art. 3. Konwencji, który wskazuje na to, aby ocena i zabezpieczenie najlepiej pojętego interesu dziecka były zawsze sprawą nadrzędną we wszystkich działaniach i decyzjach, które jego dotyczą. Artykuł ten uznaje się za zasadę ogólną w interpretacji i stosowaniu praw wskazanych w Konwencji.

Prawa zawarte w Konwencji są kategoryzowane w różny sposób. Na szczególną uwagę zasługuje kategoryzacja znana pod nazwą „3Ps”. Wyodrębnione w niej grupy praw określa się jako *Provision, Protection, Participation* (Cantwell 1993; Verhellen 2015). Pierwsza z nich (*Provision/ Zapewnienie*) odwołuje się do konieczności zapewnienia dziecku właściwego standardu życia i obejmuje prawo do: korzystania z zabezpieczeń społecznych (art. 26), wysokiego poziomu opieki zdrowotnej (art. 24), edukacji (art. 29).

Druga grupa (*Protection/ Ochrona*) obejmuje prawa nawiązujące do specyficznych potrzeb dzieci, wynikających z ich większej, w porównaniu z dorosłymi, wrażliwości i podatności na zranienie (Verhellen 2015). Chronią one dziecko przed krzywdzącymi działaniami innych ludzi (jednostek, struktur czy instytucji) i obejmują m.in. prawo do życia, przetrwania i rozwoju (art. 6) oraz ochrony przed wszelkimi formami przemocy fizycznej lub psychicznej, krzywdą, zaniedbaniem, złym traktowaniem lub wyzyskiem (art. 19).

Konwencja jest pierwszym dokumentem rangi międzynarodowej, w którym przyznaje się dzieciom prawa do partycypacji społecznej. Trzecia grupa praw dzieci w przywoływanej kategoryzacji (*Participation/ Partycypacja*) obejmuje prawa z nią związane: prawo do swobodnego wyrażania swoich poglądów we wszystkich sprawach, które dotyczą dziecka (art. 12), prawo do informacji i artykulacji swojej wiedzy i idei z wykorzystaniem różnych środków przekazu (art. 13), prawo do swobody myśli, sumienia i wyznania (art. 14), prawo do swobodnego zrzeszania się oraz do wolności pokojowych zgromadzeń (art. 15), prawo do ochrony prywatności (art. 16) oraz prawo dostępu do informacji (art. 17). Prawa dziecka, mimo różnych ich kategoryzacji, są ze sobą wzajemnie powiązane, co trafnie oddają słowa E. Verhellena: „(...) no protection without provisions and participation, no provisions without protection and participation, no participation without provisions and protection” (2015: 50). Z analizy treści Konwencji wyłania się obraz dziecka jako osoby, która powinna być **obiektem troski i ochrony ze strony dorosłych** i jednocześnie **podmiotem własnych działań**, osobą względnie autonomiczną.

Być dzieckiem dzisiaj... w dyskursie wystąpień generalnych Rzecznika Praw Dziecka

Ratyfikowanie Konwencji o Prawach Dziecka przez Polskę (1991) umożliwiło wprowadzenie do Konstytucji RP podstawy prawnej powołania Rzecznika Praw Dziecka (*Konstytucja RP*, art. 72, p. 4). Ustawę uchwalono w 2000 r., a po wprowadzeniu zmian jednolity tekst ustawy o RPD ogłoszono w 2017 r. Ustanowienie RPD oznaczało powstanie niezależnej instytucji wyposażonej w uprawnienia o charakterze kontrolnym, ostrzegawczym, inicjującym, wspierającej wysiłki zmierzające do maksymalnej ochrony praw dziecka (Biuro RPD <https://brpd.gov.pl>). Zgodnie z Ustawą Rzecznik działa na rzecz ochrony praw dziecka, w szczególności: prawa do życia i ochrony zdrowia, prawa do wychowania w rodzinie, prawa do godziwych warunków socjalnych, prawa do nauki. Podejmuje też działania zmierzające do ochrony dzieci przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbaniem oraz złym traktowaniem. RPD przedstawia Parlamentowi corocznie informację na temat swojej działalności i uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka. Informacja jest podawana do wiadomości publicznej (Ustawa o RPD, art. 12, ust. 1 i 2), dostępna w wersji online¹. Rzecznik, stojąc na straży respektowania praw i dobra dziecka, może na mocy Ustawy interweniować, rozpatrując sprawy indywidualne lub/i przygotowując wystąpienia generalne adresowane do organów władzy publicznej, organizacji i instytucji mających wpływ na kształt polityki społecznej państwa. Podmioty te są zobowiązane do ustosunkowania się do wniosków i zapytań Rzecznika w terminie 30 dni od daty ich otrzymania.

Przedmiotem naszej analizy uczyniliśmy **dyskurs wystąpień generalnych Rzecznika** skierowanych do różnych adresatów w 2018 r. Dyskurs, jak pisze R. Wodak (2008: 16) „jest rozumiany przede wszystkim jako działanie językowe w komunikacji pisemnej, wizualnej bądź ustnej, werbalnej bądź niewerbalnej, podejmowane przez aktorów społecznych w konkretnym otoczeniu określonym przez reguły, normy i konwencje społeczne”. Zdaniem M. Czyżewskiego dyskurs można traktować jako „całościowy przekazów znajdujących się w społecznym obiegu” (2010: 18). Biorąc pod uwagę obszary komunikowania się, autor wymienia następujące cztery rodzaje dyskursów: instytucjonalne, właściwe dla określonych „światów społecznych”, medialne oraz dyskurs potoczny. Stwierdza ponadto: „Wśród dziedzin i pól tematycznych składających się na tak rozumiane całościowe

¹ Por. np. *Informację o działalności RPD za rok 2016 oraz uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka; Informację o działalności RPD za rok 2017 oraz uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka*. Te dwa obszerne dokumenty zawierają szczegółowy opis działań podejmowanych przez RPD. Wyznacznikiem stałej ich struktury jest **katalog pięciu praw** zawartych w Konwencji i przyjętych w Ustawie. Przywołane dokumenty ujawniają obszary, w których działania Rzecznika doprowadziły do realizacji (niekiedy po kilku latach) postulatów dotyczących poprawy stanu przestrzegania praw dziecka. Dokumenty te ukazują również zakres spraw, w których stan przestrzegania praw dziecka nadal wymaga szczególnej uwagi i podjęcia działań interwencyjnych. Rzecznik wyraża zaniepokojenie tym, że niektóre problemy utrzymują się, pogłębiają i narastają mimo podejmowania starań o ich rozwiązanie.

pole dyskursu wyróżnić można trzy, częściowo zachodzące na siebie obszary: dyskurs publiczny, dyskurs polityki oraz dyskurs polityczny” (Czyżewski 2010: 19).

Ze względu na status instytucjonalny Rzecznika zaliczamy dyskurs jego wystąpień do dyskursu instytucjonalnego, mieszczącego się w obszarze dyskursu publicznego na styku z dyskursem elit symbolicznych. Ten ostatni termin wiąże się ze sformułowaną przez T. van Dijką koncepcją elit symbolicznych (za: Czyżewski 2010). Elity symboliczne społeczeństwa tworzą te grupy i osoby (m.in. publicyści, dziennikarze, autorzy podręczników szkolnych, eksperci, intelektualiści), które „sprawują bezpośrednią kontrolę nad publicznie dostępną wiedzą, publicznie prawomocnymi przekonaniem, nad kształtem i treściami dyskursu publicznego” (Czyżewski 2010: 24).

Problem badawczy przyjął w związku z tym postać następującego pytania: Jaki obraz *bycia* dziecka w Polsce okresu „dobrej zmiany” zawarty jest w dyskursie wystąpień generalnych Rzecznika Praw Dziecka? Odwołując się do D. Howartha (2008: 25), przyjęliśmy, że pojęcie analizy dyskursu odnosi się do „procesu analizowania praktyk znaczeniowótórczych jako form dyskursywnych. (...) Badacze dyskursu uznają różne rodzaje językowych i pozajęzykowych materiałów (...) za „tekst” lub „pismo”, umożliwiające podmiotom doświadczanie świata przedmiotów, słów i praktyk”. Materiał do analizy stanowiły teksty wystąpień generalnych RPD. Przy doborze materiału kierowałyśmy się przyjmowaną w jakościowych podejściach badawczych zasadą nasycenia. W związku z tym nie widziałyśmy potrzeby analizowania wszystkich interpelacji Rzecznika okresu „dobrej zmiany”. Tematy i odbiorcy interwencji w kolejnych latach powtarzają się, dlatego analizowałyśmy wystąpienia generalne podane do wiadomości publicznej w okresie od 3 stycznia do 13 grudnia 2018 roku. W analizie dyskursu wzięłyśmy pod uwagę: tematykę, język oraz relacje między dyskursem a kontekstem. Pozostaje to w zgodzie z obecną w różnych podejściach do dyskursu tendencją do ujmowania go w trzech aspektach. Czyni tak m.in. T. van Dijk (za: Lisowska-Magdziarz 2006), gdy wymienia: używanie języka, przekazywanie idei i społecznie usytuowaną interakcję lub N. Fairclough (za: Wilińska 2010), mówiący o tekście, praktyce dyskursu i praktyce społecznej.

Prezentowana w wystąpieniach generalnych sytuacja dziecka ujmowana jest w sposób możliwie szeroki, tak od strony prawnej, jak i od strony warunków zapewniających dzieciom optymalny rozwój. W wybranym okresie odnotowałyśmy 135 wystąpień generalnych RPD, w różnych formach: apelu, zażalenia, opinii, sprawozdania, raportu, szczegółowej analizy przypadku trudnej sytuacji instytucji, wniosku o podjęcie inicjatywy ustawodawczej lub zmianę obowiązujących aktów prawnych. Zagadnienia można przyporządkować pięciu podstawowym prawom dzieci według Konwencji o Prawach Dziecka. Na uwagę zasługuje także powtarzalność sygnalizowanych problemów, Rzecznik uporcezywie ponawia apele, prośby, np. upomina się o zadbanie o kondycję psychiczną dzieci i opiekę w tym zakresie, przeciwdziałanie przemocy wobec dzieci, w tym przemocy domowej, apeluje o opiekę prawną i socjalną nad dziećmi cudzoziemcami oraz dziećmi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, wskazuje na dramatyczne skutki reformy edukacji. Zwraca uwagę powtarzalność spraw bez odpowiedzi decydentów, zaniechania działań ze strony organów/instytucji to istotny, ujawniony wątek tematyczny analizowanego dyskursu.

Rzecznik poszerza tematykę wystąpień o zagadnienia i dokumenty zawarte w odsyłaczach (jako hiperłącza), odwołując się do wyników badań, raportów uznanych instytucji/organizacji, opinii ekspertów, aktów prawnych. „Wielopiętrowość” dokumentów zwiększa wiarygodność wystąpień RPD i przyczynia się do konstruowania wiedzy społecznej. Rzecznik propaguje nowoczesne poglądy na dziecko, upowszechnia dobre praktyki innych krajów i organizacji międzynarodowych (np. projekt *Dzieciństwo bez przemocy*, w ramach którego polecane są m.in. przewodniki *Ensuring non-violent childhoods* oraz *Parenting for non-violent childhoods*). Na szczególną uwagę zasługuje jedno z ostatnich wystąpień z 3 grudnia 2018 r., w którym ustępujący z funkcji Rzecznik dokonuje całościowej diagnozy problemów dzieci w obrębie ich podstawowych praw, co stanowi podsumowanie jego działań, z podkreśleniem poziomu trudności jego misji. Wypowiedzi Rzecznika, będącego jednym z podmiotów elit symbolicznych społeczeństwa, na temat implementacji dziecięcych praw, nadają poruszonym problemom walor ważności, publicznie uprawomocniają je jako zagadnienia istotne społecznie. Celowi temu służą zastosowane ze względu na specyfikę dokumentu zróżnicowane środki retoryczne.

Używane przez RPD środki perswazyjne oraz wyrażane opinie mają charakter jawny. Widoczne jest nagromadzenie słów i wyrażeń wartościujących wprost, np.: *szanse zostały pomniejszone; doszło do wielu naruszeń podstawowych praw dzieci; uczniowie są w gorszym położeniu; sytuacja uczniów (...) jest niedopuszczalna z uwagi na nierespektowanie zasady równości obywateli wobec prawa i jawną ich dyskryminację; takie rozwiązanie powoduje nierówność w dostępie do edukacji, przez co narusza prawo dziecka do nauki; krzywdzące zachowania nauczycieli, niesprawiedliwe ocenianie; coraz więcej wpływa do mnie sygnałów o pogarszającej się sytuacji, w szczególności szpitali psychiatrycznych dla dzieci i młodzieży, niezwykła trudna sytuacja [podmiotu leczniczego]. Zastosowane językowe środki wartościujące przez ich nagromadzenie dają niekiedy efekt dramatyzacji: *W związku z powyższym Rzecznik Praw Dziecka wyraża swój protest i dezaprobatę wobec propozycji ewolucji przepisów ustawy w takim kierunku [obniżenia z 13. do 10. roku życia granicy odpowiedzialności dzieci za dopuszczenie się przez nie czynów karalnych] (...) Propozycje resortu, zmierzające do swoistego przeniesienia ciężaru odpowiedzialności na dziecko, zwłaszcza poniżej dotychczas określonego w ustawie wieku, nie są zgodne z dobrem dziecka. (...) Umieszczenie dziecka na tym etapie rozwoju w zamkniętym, nieznanym i trudnym środowisku, to ogromne dla niego traumatyczne przeżycie, z którym dziecko w tym wieku może sobie nie poradzić (WG do Ministra Sprawiedliwości z dnia 23.11.2018). Rzecznik posługuje się figurami retorycznymi, zwrotami i apelami, które mają skłonić odbiorców do podjęcia natychmiastowego działania: *Mając na uwadze powyższe (...) ponownie proszę o potraktowanie sytuacji w psychiatrii dzieci i młodzieży jako jednego z priorytetowych działań. Zwracam się także z prośbą o przekazanie aktualnych informacji nt. postępów w opracowaniu rozwiązań dla psychiatrycznej opieki zdrowotnej dla dzieci i młodzieży (WG do Ministra Zdrowia z dnia 20.11.2018); (...) zwracam się z wnioskiem o przedstawienie założeń do wspomnianego projektu aktu prawnego (WG do Ministra sprawiedliwości z dnia 23.11.2018)*. Mamy tu do czynienia z pozorną proś-**

bą, a faktycznie z obligowaniem ministrów do udzielenia odpowiedzi. Warto podkreślić demonstrowane w wystąpieniach generalnych przekonanie autora o prawdziwości wypowiedzianych słów, pewność siebie, a zastosowana argumentacja ma charakter rzeczowy.

Rzecznik dostrzega konieczność zmiany przepisów prawa rodzinnego z uwagi na to, że obecnie obowiązujące są *archaiczne i nieprzystające do współczesnego myślenia o dziecku i rodzinie* (Michalak 2018a: 563). W projekcie Kodeksu rodzinnego obok zmian merytorycznych przedmiotem jego uwagi pozostaje język, nowe słowa i znaczenia, które są zgodne z *nową filozofią pojmowania zagadnień rodzinno-prawnych, myślenia o dziecku i rodzinie*. Rzecznik proponuje wprowadzenie nowych pojęć, m.in. *relacji rodzinnych, sytuacji wychowawczych, pieczy konsensualnej*; odejście od pojęcia *władztwa rodzica nad dzieckiem* i zastąpienie *władzy rodzicielskiej* pojęciem *odpowiedzialności rodzicielskiej*, co ma istotne konsekwencje: *Z odpowiedzialnością wiążą się: powinność rodziców, dialog, wolność, sprawiedliwość, godność osobowa, prawda, troska, wzajemny szacunek i pomoc* (WG do Prezydenta RP, Marszałka Sejmu i in. z 12.07.2018).

RPD jako nadawca nie występuje prywatnie, najczęściej stosowana jest forma trzeciej osoby liczby pojedynczej (Rzecznik Praw Dziecka *podkreśla, walczy, apelował* itp.), co jest zgodne z podkreśleniem rangi nadawcy instytucjonalnego. Ciekawym przykładem jest odniesienie do wspólnoty dorosłych z wykorzystaniem formy pierwszej osoby liczby mnogiej: *Dlatego na nas, dorosłych (w tym na instytucjach publicznych) spoczywa wielka odpowiedzialność za skutki podejmowanych decyzji w sprawach dzieci. Powinniśmy wsłuchiwać się w głos dzieci i jak najdokładniej poznać ich potrzeby* (WG do Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14.08.2018).

Rzadko posługuje się Rzecznik pytaniami retorycznymi, zmuszającymi odbiorcę do refleksji. Wyjątkowo wiele pytań znajdujemy w tekście do Przewodniczącego Senackiego Zespołu Monitorowania Praworządności: *Bardzo ważne jest zatem, do jakiej szkoły trafią nasze dzieci. Czy będzie to środowisko otwarte na ucznia i jego potrzeby? Czy jego talenty i naturalne predyspozycje będą dostrzegane i umiejętnie rozwijane? Czy spotka się tam z szacunkiem i prawdziwym zainteresowaniem ze strony dorosłych? Czy nauczyciele będą starali się go zrozumieć i podjąć roli przewodnika? (...)*, po których Rzecznik przypomina, że *zmianom w polskich szkołach przygląda się z ogromną troską i uwagą*, by dalej wyrazić swoją krytyczną opinię w słowach: *Tymczasem w opinii Rzecznika Praw Dziecka w trakcie wprowadzania reformy systemu oświaty doszło do wielu naruszeń podstawowych praw dziecka, w tym wynikających z Konstytucji RP i Konwencji o prawach dziecka* (WG z 8.10.2018).

Wystąpienia generalne Rzecznika wskazują na realizację celów dzieci, obywateli Polski doby „dobrej zmiany” oraz celów samego Rzecznika, zgodnie z jego funkcją. Uporczywość, z jaką działa, świadczy o jego osobistym zaangażowaniu, mimo że jawnie o tym nie pisze. Dostrzec należy w jego tekstach afirmację dziecięcej podmiotowości i sprawczości, opiekę i ochronę z jednoczesnym uwłasnowolnieniem, emancypacją, partycypacją, a więc wartości, na których jest osadzona Konwencja o Prawach Dziecka. Ostro i konsekwentnie przeciwstawia się RPD marginalizowaniu dziecka i jego praw, zawłaszczaniu dziecka

przez społeczeństwo, traktowaniu dziecka jako przedmiot oddziaływań socjalizujących. Interpelacje odniosły skutek jedynie częściowo, natomiast długofalowe skutki wystąpień mogą być ważniejsze od doraźnej, praktycznej skuteczności – w postaci zmiany poglądów opinii publicznej na temat dziecka i dzieciństwa, a więc zmiany rzeczywistości: *Ponieważ informacja ta jest podawana do wiadomości publicznej, stanowi doskonałą możliwość podjęcia ogólnonarodowej dyskusji nad stanem przestrzegania praw dziecka w Polsce* (Strona www RPD).

Dyskurs osadzony jest w kontekście, w naszych badaniach kontekstem społeczno-politycznym czynimy rzeczywistość doby „dobrej zmiany” charakteryzowaną w zróżnicowany sposób: w dyskursie Rzecznika Praw Dziecka oraz postrzeganą przez pryzmat założeń programowych PiS, konsekwentnie realizowanych przez partię rządzącą. Wystąpienia RPD zawierają wiele przykładów, m.in.: *Prace nad projektem [rozporządzenia Ministra Zdrowia w sprawie standardów postępowania medycznego przy udzielaniu świadczeń zdrowotnych z zakresu opieki profilaktycznej nad dziećmi i młodzieżą] zostały przerwane wraz z zakończeniem VII kadencji Sejmu* (WG do Prezesa Polskiego Towarzystwa Pediatrycznego i Prezesa Polskiego Towarzystwa Medycyny Rodzinnej z 17.10.2018); *Rzecznik Praw Dziecka wyraża zaniepokojenie informacjami na temat nierównego traktowania dzieci startujących w konkursach przedmiotowych organizowanych przez kuratorów oświaty* (WG do MEN z 31.10.2018). Rzecznik od 2016 roku wielokrotnie występował do organów państwa w sprawie opracowania przez rząd i wdrożenia zintegrowanej Narodowej Strategii na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy Wobec Dzieci, niestety bez powodzenia. Według opinii Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, wyrażonej w piśmie do RPD 2 listopada 2017 r. i 21 sierpnia 2018 r., „aktualnie nie zachodzi konieczność opracowania takiej strategii”, co świadczy o gołosłowności zapewnień PiS.

Nie wiem czy mój następcą będzie podobnie identyfikował potrzeby najmłodszych i podejmował działania na rzecz dzieci właśnie w tych obszarach, które uważam dziś za najistotniejsze. Proszę zatem Pana Premiera – w niektórych aspektach ponownie – o osobiste przyjrzenie się sygnalizowanym zagadnieniom i spowodowanie podjęcia działań na rzecz budowania przyjaznej dzieciom rzeczywistości – pisze Rzecznik Praw Dziecka Marek Michałak w wystąpieniu do Prezesa Rady Ministrów Mateusza Morawieckiego, przekazując listę zdiagnozowanych podczas pełnienia funkcji Rzecznika Praw Dziecka najistotniejszych problemów dzieci (WG do Prezesa Rady Ministrów z 3.12.2018). Wątpliwości Rzecznika, wyrażone w wystąpieniu skierowanym do premiera pod koniec kadencji RPD co do uznania przez nowego RPD zakresu podejmowanych spraw i ważności bronionych praw dzieci wskazują na jego ukryte przekonanie o dyskusyjności zagadnienia praw i świadomości określonego zaplecza politycznego i związku nowego Rzecznika z PiS. Niepokój RPD wynika ze świadomości potencjalnego uwikłania problematyki praw dzieci w bieżącą politykę.

Przedmiotem analizy uczyniliśmy również założenia programowe PiS jako element kontekstu społeczno-politycznego dyskursu wystąpień generalnych RPD. Spróbowałyśmy określić status dziecka w świetle dostępnych dokumentów programowych partii rządzą-

cej, a takim pozostaje od 2014 r. *Zdrowie, praca, rodzina. Program Prawa i Sprawiedliwości*. Naszym zdaniem twórcy programu ukazują dziecko głównie na tle rodziny, jako jej członka warunkującego potencjał rozwojowy kraju w skali demograficznej: „W rodzinie rodzą się dzieci, a więc jest realizowany podstawowy warunek trwania ludzkości – ciągłość pokoleń. Właśnie w rodzinie dzieci są wychowywane i przygotowywane do udziału w dorosłym życiu” (*Zdrowie* 2014: 8). Drugim kontekstem jest szkoła, w której dziecko występuje w roli ucznia, zdrowego fizycznie, wysportowanego, edukowanego w modelu transmisji kulturowej, z naciskiem na wychowanie patriotyczno-obywatelskie: „Dobra szkoła (...) przekazuje wiedzę i umiejętności, kształtuje formację umysłową, wprowadza młodych ludzi w kod kulturowy, jaki naród polski wytworzył w swoich dziełach (...)” (*Zdrowie* 2014: 129). Dziecko jawi nam się w przywołanym dokumencie **nie jako samodzielny podmiot z własnymi prawami, ale jako dziecko w rodzinie i uczeń, występujące jedynie w kontekście rodziny i szkoły.**

Refleksje końcowe

Prawa wytyczają granice każdej władzy nad podległymi jej podmiotami. „Pojęcie praw człowieka opiera się na trzech tezach: po pierwsze, że każda władza jest ograniczona; po drugie, że każda jednostka posiada sferę autonomii, do której nie ma dostępu żadna władza; po trzecie, że każda jednostka może się domagać od państwa ochrony jej praw” (Osiatyński, brw). Grupą mniejszościową w społeczeństwie, wymagającą szczególnej opieki prawnej, są dzieci. A zatem: „Wprowadzając w życie normy dotyczące praw dzieci, Konwencja staje się katalizatorem demokracji najwyższej próby, opartej na szacunku dla osoby ludzkiej” (Verhellen 2006: 185). Dostrzegamy **zderzenie między założeniami Konwencji a programem ekipy aktualnie rządzącej w Polsce w zakresie myślenia o dziecku i jego miejscu w rodzinie i społeczeństwie.** W programie PiS z 2014, nacechowanym konserwatyzmem, dziecko ukazane jest jako podległe i zależne, pozbawione możliwości decydowania o sobie. Nie słyhać w nim *głosu dzieci*, w przeciwieństwie do Konwencji, w której wyraźnie wybrzmiewa. Obraz powstały z dyskursu wystąpień generalnych RPD jest przygnębiający, momentami dramatyczny, liczba różnych spraw związanych z nieprzebraniem praw dzieci w Polsce rośnie, natomiast liczne interwencje Rzecznika wielokrotnie są traktowane przez decydentów w odpowiedziach jako nieuzasadnione, a tym samym nie są dalej procedowane.

Zauważamy również **rozbieżność między założeniami polityki prorodzinnej decydentów a sytuacją dziecka.** Transformacja rzeczywistości społecznej nie sprzyja *dobru dziecka*, rozumianemu jako „stan, w którym dziecko osiąga prawidłowy, całościowy i harmonijny rozwój psychiczny, fizyczny i społeczny, z poszanowaniem jego godności i wynikających z niej naturalnych praw” (RPD 2018, art. 21 p. 2), o czym świadczy rozmiar i ciężar gatunkowy spraw podejmowanych przez Rzecznika. Działalność RPD obrazuje niepokojące rezultaty „dobrej zmiany” w obszarze opieki zdrowotnej, edukacji, niedostatki w zakresie przeciwdziałania przemocy wobec dzieci, nierówności w zakresie dostępu

do świadczeń socjalnych. **Dbałość rządzących o dobro dzieci jest pozorna i niepełna**, a tym samym stoi w jawnej sprzeczności z priorytetową zasadą, mówiącą o tym, że „podmioty stosunków rodzinnoprawnych oraz organy władzy publicznej kierują się w swoich działaniach dobrem dziecka” (RPD 2018, art. 8). Należy podkreślić, że Rzecznik **Marek Michalak** przez dziesięć lat sprawowania urzędu (23.07.2008 – 27.08.2018, de facto do 14.12.2018) pozostawał w tradycyjnym, silnie patriarchalnym polskim społeczeństwie, również w okresie „dobrej zmiany”, **emanacją dziecięcego głosu**.

Literatura

- Cantwell N. (1993), *Monitoring the Convention through the Idea of the 3 Ps*, “Eurosocial Report”, 45.
- Czyżewski M. (2010), *Trzy rodzaje dyskursu. Fragment Wprowadzenia*. W: M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski (red.), *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*. Warszawa, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Howarth D. (2008), *Dyskurs*. Warszawa, Oficyna Naukowa.
- Key E. (1928), *Stulecie dziecka*. Warszawa, Nasza Księgarnia.
- Korczak J. (1993), *Prawo dziecka do szacunku*. W: J. Korczak, *Dzieła*, red. H. Kirchner i in., t. 7, red. S. Wołoszyn, oprac. E. Cichy. Warszawa, Oficyna Wydawnicza „Latona”.
- Kowalik-Olubińska M. (2015), *Prawa dziecka – od teraźniejszości ku przyszłości*. „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, 2.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* Warszawa, Wyd. „Kram”.
- Konwencja o Prawach Dziecka*. W: E. Czyż (red.) (1992), *Dziecko i jego prawa*. Warszawa, Komitet Ochrony Praw Dziecka.
- Lisowska-Magdziarz M. (2006), *Analiza tekstu w dyskursie medialnym*. Kraków, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Matysiuk R., Rosa R. (2011), *Prawa człowieka – prawa dziecka. Podstawy filozoficzno-aksjologiczne i pedagogiczne*. Siedlce, Wyd. UP-H w Siedlcach.
- Pospiszyl I. (2013), *Rozwój praw dziecka*. W: J. Bałachowicz (red.), *Dziecko w koncepcjach pedagogicznych Marii Grzegorzewskiej i Janusza Korczaka*. Warszawa, Wyd. APS.
- Verhellen E. (2006), *Realizacja praw dzieci w edukacji*. W: S. Hart, C. Price Cohen, M. Farrell Erickson, M. Flekkøy, *Prawa dzieci w edukacji*. Gdańsk, GWP.
- Wilińska M. (2010), *Krytyczna analiza dyskursu w praktyce: ageizm w polskich mediach*. W: H. Kędzierska (red.), *Jakościowe inspiracje w badaniach edukacyjnych*. Olsztyn, Wydawnictwo UWM.
- Wodak R. (2008), *Wstęp: badania nad dyskursem – ważne pojęcia i terminy*. W: R. Wodak, M. Krzyżanowski (red.), *Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych*. Warszawa, Oficyna Wydawnicza Łośgraf.

Netografia

- Michalak M. (2018a), *Informacja o działalności RPD za rok 2017 oraz uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka*. Warszawa, Biuro RPD. http://brpd.gov.pl/sites/default/files/informacja_o_dzialalnosci_rzecznika_praw_dziecka_za_rok_2017.pdf

- Michalak M. (2017), *Informacja o działalności RPD za rok 2016 oraz uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka*. Warszawa, Biuro RPD. http://brpd.gov.pl/sites/default/files/informacja_o_dzialalnosci_rzecznika_praw_dziecka_za_rok_2016_maly.pdf
- Michalak M. (2018b), *Wystąpienia generalne RPD z 2018 roku* <http://brpd.gov.pl/search/node/wyst%C4%85pienia%20generalne%202018>
- Osiatyński W., *Wprowadzenie do praw człowieka*. <http://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2016/02/WiktorOsiatynskiWprowadzenieDoPojeciaPrawCzlowieka.pdf>
- Rzecznik Praw Dziecka Marek Michalak (2018), *Kodeks rodzinny (projekt)*. http://brpd.gov.pl/sites/default/files/kodeks_rodzinny_projekt_z_uzasadnieniem.pdf
- Stadniczeńko S.L. (2015), *Prawa dziecka częścią składową systemu praw człowieka i obywatela*. W: S.L. Stadniczeńko (red.), *Konwencja o Prawach Dziecka. Wybór zagadnień (artykuły i komentarze)*. Warszawa 2015, Biuro Rzecznika Praw Dziecka. <https://brpd.gov.pl/ksiazki-informatory-poradniki/konwencja-o-prawach-dziecka-wybor-zagadnien-artykuly-i-komentarze>
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka* (tekst jednolity Dz.U.2017.922 z dnia 2017.05.11). <http://brpd.gov.pl/materialy-do-pobrania/ustawa>
- Zdrowie, praca, rodzina*. Program Prawa i Sprawiedliwości (2014), <http://pis.org.pl/dokumenty>
- Verhellen E. (2015), *The Convention on the Rights of the Child from: Routledge International Handbook of Children's Rights Studies Routledge*. Accessed on: 9 Nov 2018 <https://www.routledge-handbooks.com/doi/10.4324/9781315769530.ch3>